

**ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”**

**TEZĂ DE DOCTORAT
-Rezumat-**

**Clerul din Episcopia Română-Unită de Gherla în mișcarea națională
si viața culturală românească din Transilvania (1855-1905)**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC
Cercetător științific I dr. **GELU NEAMȚU**

DOCTORAND
Hagău Gligor

2012

Cuvinte-cheie: episcopie, episcop, preot, vicariate, seminar diecezan, alumni, mișcarea națională, pronunțament, preot luptător, presa bisericească, viața culturală, școala confesională, învățător confesional

Introducere

Cap. I. Înființarea și organizarea Episcopiei greco-catolice de Gherla

Cap. II. Clerul diecezan-formația intelectuală

Cap. III. Participarea clerului din dieceza de Gherla la mișcarea națională a românilor din Transilvania

Cap. IV. Presa bisericească din dieceza armenopolitană

Cap. V. Biserică și cultură. Rolul clerului din eparhia de Gherla în viața culturală a românilor din Transilvania

Cap. VI. Preotul și școala în episcopia greco-catolică de Gherla

Concluzii

Bibliografie

Anexe

Lucrarea “Clerul din Episcopia Română-Unită de Gherla în mișcarea națională și viața culturală românească din Transilvania (1855-1905)” are ca obiect de cercetare viața clerului din Episcopia de Gherla în perioada (1855-1905) sub diferite aspecte.

Intenția mea a fost aceea de a reconstitui o imagine cât mai veridică a vieții și a activității clerului din această dieceză care alături de clerul ortodox a contribuit masiv la dezvoltarea limbii române și la înfăptuirea unității naționale a tuturor românilor.

Lucrarea de față abordează problematica legată de clerul din dieceza greco-catolică de Gherla sub diferite aspecte fiind structurată pe mai multe capitole.

Primul capitol intitulat „**Înființarea și organizarea Episcopiei greco-catolice de Gherla**” investighează împrejurările în care s-a produs înființarea acestei dieceze precum și motivele care au determinat această construcție instituțională. Într-o a doua parte a capitolului se analizează structura organizațională a instituției atât pe orizontală (teritorial) cât și pe verticală (ierarhic).

După realizarea unirii religioase, Biserica greco-catolică din Transilvania a trecut prin importante prefaceri. În anul 1715 împăratul Austriei Carol al VI-lea a decis să numească în scaunul episcopal rămas vacant din 1713, după moartea episcopului Atanasie Anghel, pe Ioan Giurgiu Patachi. Împăratul, invocând hotărîrea conciliului Lateran din 1215, în virtutea căreia nu pot coexista în aceeași localitate două episcopii catolice, deoarece reînființase la Alba Iulia episcopia romano-catolică, desființată de principii calvini ai Transilvaniei la mijlocul secolului XVI în timpul Reformei a decis evacuarea din oraș a episcopului greco-catolic român. Se avea în vedere astfel reducerea influenței românilor în oraș lucru evident și prin dărâmarea bisericii-catedrale pe motivul necesităților ridicate de construirea unei cetăți de tip Vauban.

La 18 mai 1721, prin bula “*Rationi Congruit*” a fost stabilită canonic dieceza Făgărașului, independentă de episcopia romano-catolică de Alba Iulia, dar rămasă conform diplomei a doua leopoldină, dependentă de primatul Ungariei. Această dependență jurisdicțională, împotriva căreia românii uniți au luptat cu hotărîre a durat până la jumătatea secolului XIX-lea.

Episcopia de Alba Iulia și Făgăraș era foarte extinsă, și, din această cauză, administrarea ei era dificilă. Episcopii orădeni, Ignatie Darabanț (1788 – 1805) și Samuil Vulcan (1806- 1839) au continuat ideea unificării jurisdicționale a Bisericii Greco-Catolice Române. Episcopul Samuil Vulcan a propus în 1810 arondarea parohiilor românești din Maramureș și Sătmar la o episcopie românească, susținând divizarea episcopiei de Muncaci în trei dieceze, dintre care una românească la Baia Mare având jurisdicție asupra parohiilor din Satu Mare, Maramureș, Chioar și Solnocul de Mijloc. Împăratul a fost însă de acord doar cu reorganizarea limitată a episcopiei rutene, aprobând înființarea episcopiei de Prešov și trecerea sub administrația episcopiei de Oradea a 72 parohii greco-catolice din zona Satu Mare. Noua organizare a fost recunoscută prin bula papală *Imposita humilitati nostrae* din 20 septembrie 1824 Marea Adunare Națională reunită la 15 mai 1848 pe Câmpul Libertății de la Blaj, a înscris între cererile națiunii române și restabilirea Mitropoliei românești, jurisdicție care să reunească toate parohiile greco-catolice românești și care să nu mai depindă de jurisdicțiile străine, ungară și ruteană.

În urma acestor propuneri, împăratul Francisc Iosif I a decis prin decretul din 12 decembrie 1850 să fie reactivată Mitropolia unită (greco-catolică) de Alba Iulia și să fie create două noi episcopii unite, la Gherla și Lugoj, despre care Guvernul Transilvaniei a fost încunoștințat la 3 februarie 1851.

În urma Conferinței Episcopale Catolice de la Viena, împăratul Francisc Iosif I a răspuns favorabil cererilor și a hotărât în 12 decembrie 1850 „restaurarea” Mitropoliei unite de Alba Iulia și înființarea celor două episcopii sufragante de Gherla și Lugoj. Papa Pius al IX-lea, ținând cont de acest raport, prin bula *Ecclesiam Christi* din 26 noiembrie 1853, a scos cele două vechi episcopii românești, a Făgărașului și Oradiei, de sub jurisdicția Strigoniului și a aprobat restaurarea Mitropoliei cu reședința la Blaj, depedentă direct de Sfântul Scaun ca orice Biserică națională, constituită, pe lângă arhidieceză, din trei episcopii sufragane cu reședințele la Oradea, Gherla și Lugoj. Odată cu bula de restaurare a Mitropoliei, Sfântul Scaun a emis și bule separate pentru înființarea celor două noi eparhii, Gherla și Lugoj. Prin bula *Ad Apostolicam Sedem*, din 26 noiembrie 1853 a luat ființă în mod canonic Eparhia română unită de Gherla.

Dieceza greco-catolică de Gherla cuprindea 540 de parohii cu 350.000 de credincioși desprinse de la episcopia de Blaj și 94 de parohii românești cu 60.000 credincioși desprinse de la episcopia ruteană de Muncaci .

Deciziile Consistoriului Diecezan erau aduse la îndeplinire în teritoriu de către protopopi, organe teritoriale de nivel mediu și pe linie bisericească. Fiecare protopop conducea un protopopiat (tract, district) în care, pe linie școlară, era și inspector al școlilor confesionale.

În sistemul de organizare greco-catolic exista și o treaptă intermediară între protopop și episcop și anume cea de vicar. Acesta coordona de obicei activitatea din mai multe protopopiate, inclusiv pe linie școlară. Existau trei vicariate: Rodna cu centrul la Năsăud, Sylvania cu centrul la Șimleu și Maramureș cu centrul în mai multe localități pentru ca după 1900 să se stabilească la Sighet.

Unitatea de bază era parohia formată de obicei dintr-un sat. În 1867 dieceza de Gherla cuprindea 525 parohii. Ulterior numărul lor va scădea la 488 în 1896 și la 489 în 1903.

Vicarii reprezentau episcopii în teritoriile aflate mai departe de reședința episcopală. În caz de vacanță a scaunului vicarial episcopul numea ca și locțiitor unul dintre preoții din vicariat. Văduvele preoților primeau din fondurile diecezane anumite ajutoare anuale din Fondul viduo-orfanel. Alimentarea acestui fond se făcea printr-o contribuție de 1 fl. de la fiecare paroh și 1% din

salariu de la canonici. Existau de asemenea donații și contribuții extraordinare. Pentru a asigura o mai mare implicare a protopopilor în strângerea acestor bani ei erau făcuți adesea răspunzători financiari de neîncasarea florinului de la preoții din tractul lor.

În comunele mari pe lângă preotul-paroh era numit un al doilea preot numit capelan. Acesta era cerut de preotul paroh și Ordinariatul îl numea în funcție după încheierea de către cei doi a unui contract de împărțire a veniturilor parohiale.

Parohia nu era condusă discreționar de preotul-paroh. În problemele importante, mai ales cele cu implicații financiare, el trebuia să obțină acordul Comitetului parohial ales de credincioși dintre ei. Comitetul, numit și Curăția bisericii, era compus din paroh, care era președinte și mai mulți săteni. Învățătorul era de obicei membru fiind notarul comitetului. Parohiile se ocupau prin numire de către episcop. Pentru a asigura un număr cât mai mare de candidați și o oarecare transparență în procedura de numire Ordinariatul din Gherla publica vacantarea parohiilor și fixa un termen pentru trimiterea candidaturilor, de regulă una-două luni. Urma un „concurș” de dosare.

Capitolul al doilea „ Clerul diecezan–formația intelectuală” încearcă să arate modalitățile în care realizează formarea profesională și vocațională a clerului în această dieceză precum și gradul său de pregătire pentru această activitate profesională, atât de importantă.

Asigurarea diecezei cu un cler cât mai bine pregătit a constituit una dintre preocupările majore ale ierarhilor care s-au succedat la conducerea episcopiei de Gherla. Posesor el însuși a unor temeinice studii teologice la Viena, primul episcop al diecezei, Ioan Alexi a știut să ia rapid măsurile ce se impuneau pentru a asigura un cler dotat cu o pregătire la nivelul cerințelor modernității timpului dar și în consonanță cu standardele marii familii a Bisericii catolice din care și dieceza de Gherla făcea parte.

Marea provocare la adresa asigurării unui nivel teologic adecvat pentru clerul greco-catolic era practica hirotonirii preoților „moralști”. Moralștii erau laici aleși de comunitatea rurală, de obicei dintre membrii proprii cu mari posibilități materiale care după un „curs scurt” de 1-2 ani la Blaj erau hirotoniți preoți în comunitatea ce i-a propus.

În **al treilea capitol** purtând titlul „**Participarea clerului gherlean la mișcarea națională a românilor din Transilvania**” se analizează rolul și ponderea clerului din dieceză la promovarea idealurilor de dreptate națională și de câștigare a drepturilor politice de către românii din Transilvania. Se insistă pe câteva dintre personalitățile de marcă ale acestui spațiu românesc cum ar fi preotul-luptător Vasile Lucaciu și vicarul Silvaniei, Alimpiu Barbolovici.

Capitolul al patrulea intitulat „**Presa bisericească din dieceza armenopolitană**” evidențiază faptul că pe lângă menirea sa esențială, aceea de a informa permanent cititorii, presa și-a adus contribuția și la dezvoltarea și modernizarea limbii române literare.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea se intensifică eforturile de redactare a unor ziare sub patronajul bisericilor românești sau redactate ori îndrumate de oameni ai bisericii. Din cele 80 de ziare și reviste românești care apar după 1850, până la sfârșitul secolului, șapte dintre acestea au fost editate în Episcopia greco-catolică de Gherla. Este vorba despre „Predicatoriul săteanului român”(1875-1890), care din 1880 își schimbă numele în „Preotul român” , „Școala” (1875-1876), „Cărțile Săteanului Român” (1876-1886), „Higiena și Școala” (1876-1882), „Amicul Familiei”(1878-1890) și „Școala Poporală” (1893- 1894).

Vocabularul s-a îmbogățit treptat cu cuvinte noi, stabilind în timp, norme gramaticale și fonetice unice pentru toate teritoriile locuite de români. Presa românească, cu un profil foarte variat, contribuie astfel la modernizarea lexicului limbii literare.¹ Rolul pe care îl au publicațiile tipărite, de a menține treaz spiritul unei societăți, se verifică, fără îndoială, și pentru presa transilvăneană. În condițiile în care, la mijlocul secolului al XIX-lea, românii aveau atât de puține pârgii prin intermediul cărora puteau să-și facă auzită vocea, biserica a preluat rolul de lider de opinie publică, fiind un purtător de cuvânt al intereselor naționale. Ziarele au avut de aceea locul și rolul lor important în societate. Gazetele, au încercat să facă față cu cinste misiunii lor.

Capitolul al cincilea „Biserică și cultură - Rolul clerului din eparhia de Gherla la viața culturală a românilor din Transilvania” încearcă să reliefeze ponderea clerului gherlean în cadrul activității culturale românești din Transilvania cu preferință pentru principalele modalități de expresie în cadrul unui teritoriu aflat sub dominație străină, și anume presa și asociațiile culturale, cu deosebire „Asociația pentru știința și cultura poporului român din Transilvania” (ASTRA) cu sediul la Sibiu.

Este suficient să menționăm faptul că doi dintre scriitorii de marcă ai românilor, Rebreanu și Coșbuc s-au născut și format pe teritoriul diecezei. Ei pot fi considerați foarte puternic legați de mediul intelectual greco-catolic. Legătura lor cu clerul greco-catolic este de asemenea puternică.

Poetul George Coșbuc nu provenea dintr-o familie țărănească cum lăsa să se înțeleagă uneori pentru o mai bună consonanță cu spiritul operei sale poetice, ci dintr-o familie cu tradiții

¹ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Edit. Junimea, 1979, p. 84.

preoțești de peste 200 de ani din satul Hordou. Tatăl său, Sebastian Coșbuc a fost paroh cu studii la Blaj, iar mama sa, Maria provenea dintr-o familie de preoți din Telciu.

Un eveniment cu o semnificație aparte în viața românilor transilvăneni l-a reprezentat întemeierea la Sibiu, a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), în perioada 23-26 octombrie/4-7 noiembrie 1861. Aceasta s-a constituit ca o societate de tip academic, după modelul societăților existente deja la națiunile învecinate. ASTRA a luptat permanent împotriva politicii de deznaționalizare a românilor, punând bazele unei mișcări de revigorare a conștiinței naționale și militând pentru ridicarea poporului prin cultură.

Asociațiunea a dus o luptă continuă pentru câștigarea drepturilor românilor transilvăneni, aflați sub ocupație habsburgică până în 1867, iar apoi sub ocupația Imperiului Austro-ungar. Ținta majoră a ASTREI, de la înființare și până în zorii secolului al XX-lea, a fost unificarea culturală a românilor, pentru ca mai apoi să poată fi înfăptuită și unificarea statală. Preoții au adus o contribuție însemnată la activitatea ASTRA. Despărțămintele ASTRA create după adunarea generală de la Șomcuta Mare (august 1869) au fost un loc propice pentru manifestarea zelului clerului român în promovarea culturii naționale. Despărțământul Sălaj va avea în toată perioada sa înainte de 1918 ca președinte pe vicarul Silvaniei iar numeroși clerici ocupă funcții de conducere. Dacă în marile orașe, membrii sunt recrutați în general din laicatul juridic și funcționăresc, în sate preotul este adesea singurul membru al Astra asociat uneori cu învățătorul confesional.

Aceeași este situația și în comitatul Bistrița unde despărțământul ASTRA are ca președinte pe vicarul Rodnei și numeroși preoți se înscriu în asociație. Contribuția clerului diecezan la dezvoltarea culturii române din Transilvania este reliefată de organizarea la Năsăud în 8-19 august 1870 a celei de a X –a adunări generale a ASTRA.

În fine dar nu în ultimul rând ca importanță, **capitolul șase** intitulat „**Preotul și școala în Episcopia greco-catolică de Gherla**” analizează rolul clerului în realizarea procesului de educare a tinerei generații în spiritul muncii, al dragostei de nație și de biserică. Trebuie menționat faptul că datorită condițiilor politice specifice impuse de regimul de dominație maghiară asupra Transilvaniei, singurul mod în care putea exista școală românească în „Ungaria Mare” era școala confesională. Această situație venea și pe fondul unei tradiții promovate în Imperiul habsburgic de încredințare a activității educative Bisericii. Ca urmare relația clerului cu școala este mult extinsă peste limitele obligațiilor de asigurare a educării religios-morale a tinerei generații.

Preotul-paroh este director al școlii confesionale iar protopopul este inspector școlar districtual lucru de natură să sporească importanța activității clerului diecezan.

Înființarea diecezei greco-catolice de Gherla a corespuns unei necesități imperioase de organizare ecleziastică și administrativă. Episcopia de Blaj cu peste 1200 de parohii era foarte greu de administrat. Numeroase parohii greco-catolice românești din nordul Transilvaniei erau subordonate diecezei rutene de Muncaci existând un serios pericol de deznaționalizare sau cel puțin de stagnare. Toate acestea au determinat numeroși factori români să ceară înființarea unei episcopii nordice cu sediul la Baia Mare. Această cerere s-a regăsit și în revendicările revoluției de la 1848.

Restabilirea autorității austriece asupra Transilvaniei în 1849 a creat condiții favorabile realizării cererilor românilor. Episcopul de Oradea, Vasile Erdélyi, a demarat cu hotărâre după 1849 campania pentru organizarea unei mitropolii românești. Episcopul Erdélyi, aflat la Nunțiatu apostolică din Viena, în ianuarie 1850, a pledat pentru numirea unui arhiepiscop român care să aibă sub jurisdicția sa toți episcopii români uniți prin înființarea unei mitropolii cu trei episcopii sufragane.

Curtea de la Viena a fost de acord cu propunerea și va cere un proiect concret. S-a elaborat un plan de organizare a noii provincii bisericești care prevedea constituirea unei mitropolii cu trei episcopii sufragane: una la Oradea și alte două la Baia Mare și Lugoj. Conferința ministerială ce s-a desfășurat la Viena, la 18 noiembrie 1850, a făcut Curții imperiale o propunere favorabilă proiectului reînființării mitropoliei românești din Transilvania cu singura modificare ca sediul să fie în Ardeal la Gherla nu la Baia Mare, anexată atunci Ungariei. S-a aprobat de asemenea cererea românilor ca mitropolia să fie subordonată direct Sfântului Scaun.

În urma acestei propuneri, împăratul Francisc Iosif I a decis prin decretul din 12 decembrie 1850 să fie reactivată Mitropolia unită (greco-catolică) de Alba Iulia și să fie create două noi episcopii unite, la Gherla și Lugoj. Papa Pius al IX-lea, ținând cont de acest raport, prin bula *Ecclesiam Christi* din 26 noiembrie 1853, a scos cele două vechi episcopii românești, a Făgărașului și Oradiei, de sub jurisdicția Strigoniului și a aprobat restaurarea Mitropoliei cu reședința la Blaj, depedentă direct de Sfântul Scaun ca orice Biserică națională, constituită, pe lângă arhidieceză, din trei episcopii sufragane cu reședințele la Oradea, Gherla și Lugoj.

Odată cu bula de restaurare a Mitropoliei, Sfântul Scaun a emis și bule separate pentru înființarea celor două noi eparhii, Gherla și Lugoj. Prin bula *Ad Apostolicam Sedem*, din 26

noiembrie 1853 a luat ființă în mod canonic Eparhia română unită de Gherla. Noii eparhii i s-au arondat de la început 733 parohii și filii provenite de la episcopia din Blaj cu un total de 358.850 credincioși, dintre care 629 comunități bisericești cu 261.229 credincioși, dezmembrate de la Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș și 144 comunități, cu 97.121 credincioși, de la eparhia ruteană greco-catolică a Muncaciului. În anul 1860, a fost restaurat vicariatul Maramureșului ca parte organică a episcopiei de Gherla.

După înființarea noii episcopii următoarea etapă era numirea episcopului. La Gherla primul episcop a fost numit Ioan Alexi (1856-1863). El va lua măsuri pentru o organizare eficientă a noii dieceze prin înființarea Seminarului, preparandiei și a încercat fără succes să obțină fondurile necesare construirii unei catedrale. I-au urmat ierarhi destoinici-Ioan Vancea, Mihail Pavel, Ioan Szabo- care cel puțin în plan bisericesc au reușit să realizeze o consolidare a structurilor existente.

Un rol principal în existența și dezvoltarea acestei dieceze l-a constituit clerul. El a acționat pe diverse domenii pentru consolidarea conștiinței naționale în Transilvania printr-o implicare activă în viața națiunii. Acest lucru s-a putut realiza și pentru că acest cler beneficia de o pregătire temeinică în seminarul propriu din Gherla dar și în centre universitare de prestigiu din străinătate.

Clerul român s-a implicat intens în viața culturală a națiunii române din Transilvania susținând dezvoltarea presei atât prin contribuții financiare constând mai ales în contractarea de abonamente cât și în trimiterea de articole, opere literare proprii și corespondențe. Numeroase organe de presă sunt redactate chiar de clerici care în acest fel își aduc contribuția la dezvoltarea patrimoniului cultural și publicistic național.

Preoții români au jucat un rol major și în dezvoltarea mișcării culturale promovată de Asociația Română pentru Cultura Poporului Român din Transilvania (ASTRA) cu sediul la Sibiu. Numeroși preoți devin membrii acestei asociații, plătind cu regularitate taxele de membru și participând cu entuziasm la coletele organizate de asociație pentru diverse scopuri culturale românești. Preoții participă, de asemenea, cu regularitate la ședințele adunărilor regionale și generale ASTRA. Datorită acestei activități susținute, Asociația a reușit să contracareze cu succes acțiunile ofensive ale EMKE, înființată pentru a maghiariza viața culturală a Transilvaniei.

Cu același entuziasm participă preoții români la mișcarea și lupta națională cu acțiuni care uneori sfidează puterea ocupantă. Cel mai adesea însă, clerul preferă o acțiune tăcută în slujba interesului național, mult mai prielnic de promovat, dar și mai eficientă. Rezultatele acestor acțiuni se constată cu prilejul manifestărilor culturale și politice românești când se realizează

ample solidarități naționale care pun la grea încercare nervii și așa zdruncinați ale regimului dualist.

Un alt teren de activitate pentru cler este cel școlar. În condițiile politicii de deznaționalizare dusă de guvernele de la Budapesta, Biserica și școala rămân singurele posibilități de manifestare legală a autonomiei românești. Aceste instituții, chiar dacă sunt supuse la o presiune foarte mare din partea autorităților continuă să promoveze identitatea românească și să folosească limba română ca singura limbă oficial. Prin calitatea sa de director școlar, preotul își aduce o contribuție de primă importanță la buna funcționare și progresul școlii confesionale românești asaltată mereu de valurile maghiarizării. Același lucru se poate spune și despre protopopul districtual care avea calitatea de inspector școlar tractual.

Putem aprecia deci, că înființarea diecezei greco-catolice de Gherla a fost un succes prin atmosfera de seriozitate lucrativă creată, prin cultivarea limbii naționale în biserică și școală și prin edificarea unor instituții culturale etalon pentru cultura românească din Transilvania cum au fost Gimnaziul din Năsăud și Seminarul diecezan din Gherla. Rolul principal în cristalizarea acestor evoluții îl are desigur clerul acestei dieceze care nu a abandonat nici un moment standardele de profesionalism și gândire românească.